

Vikinger i Vejen – en stormandsgård fra tidlig vikingetid ved Vejen Gymnasium

Af Janne Krøtel og Lars Grundvad

Indledning

En stor andel af museernes arkæologiske virksomhed består i at skrive beretninger for alle de undersøgelser, der årligt foretages. Alt efter projekternes størrelse varierer arbejdsbyrden med disse rapporter. Dette årtusinds første tiårs byggeboom og enorme vækst betød, at arkæologerne ofte ikke kunne nå at afslutte alle projekter skriftligt, inden den næste udgravning blev iværksat. Dette afstedkom, at der opstod et stort beretningsefterslæb. Denne situation gjaldt for stort set alle museer med arkæologisk ansvarsområde og således også for Museet på Sønderskov. I 2012 begyndte den arkæologiske stab på Sønderskov at lukke dette hul, og ved udgangen af 2014 var efterslæbet helt borte.

Resultaterne har i mange henseender været meget givende, og der er dukket særdeles gode lokaliteter frem fra arkiverne, som nu bør publiceres bredest muligt, så andre end arkæologerne kan få gavn af udgravningsresultaterne. Denne artikel vil berette om en udgravning, som både bød på velbevarede huse og spændende genstandsfund.

I 2007 var Museet på Sønderskovs arkæologer på en mindre udgravning ved Dalhus

mellem Askov og Vejen. Årsagen var, at der skulle anlægges et nyt atletikstadion nær Vejen Gymnasium. Den arkæologiske forundersøgelse, som blev udført i bidende januarkulde, havde vist massive mængder stolpehuller og affaldsgruber, så det blev på det tidspunkt vurderet, at dateringen måtte ligge omkring slutningen af jernalderen.

Den efterfølgende systematiske udgravning blev gennemført af studerende fra Moesgård Museum under daglig ledelse af en af Museets ansvarshavende arkæologer.

Landskabet omkring Dalhus

Jorderne, hvorpå Vejen by i dag er anlagt, kendetegnes ved at fremstå som en stor, relativt flad bakkeø, kaldet Vejen Knude. Dette plateau er mod syd afgrænset af den meget markante randzone ned mod engene ved Kongeåen, mens der mod nord og nordøst findes store moser og vådområder med talrige dødshuller samt Vejen Å.

De jernalderlige landsbystrukturer, som med tiden voksede sig til Vejen By, blev tydeligt placeret i tilknytning til et vadested over Vejen Å, men skal især relateres til overfartstedet mellem Kongeåen og Hervejen. Denne historisk velkendte, jyske hovedfærdselsåre løb øst forbi Vejens oprindelige kir-



Udgravningsarealet er her markeret med rødt på de høje målebordsblade fra slutningen af 1800-tallet. Bemærk at både Askov og Vejle endnu var at regne for landsbyer, da kortet blev tegnet. Grafik: Museet på Sønderskov.

ke, som blev bygget i årtierne før år 1200. Hærvejen følger overordnet set den jyske højderyg fra Viborg ned til de nordtyske handelsbyer, og den var en kilde til handel og udvikling. En placering så nær ved denne handelsrute sikrede udveksling og kontakt til nære og fjerne egne.

Den jyske højderyg kendetegnes geologisk ved at være dannet af den sidste istids hovedstiltandslinje, og den landskabstype, der dominerer langs åsen, betegnes også randmorænebakker – dette gælder også for Malt Herred, hvori Vejle by ligger. Arealerne omkring knudepunktet mellem Kongeåen

og den jyske højderyg er præget af lange rækker af gravhøje fra sen yngre stenalder og ældre bronzealder, og netop huse fra disse perioder udgør de ældste bebyggelseslevn, der er påvist nær Vejle.

Talrige arkæologiske undersøgelser har således påvist bronzealderbebyggelse ved Kongehøj og Mannehøj, kontinuerlig bebyggelse fra førromersk jernalder til germansk jernalder på Vejle Vestermark, bebyggelse fra sen romersk jernalder til sen vikingetid ved Gretenlund og nu ældre vikingetid ved Dalhus i det vestlige Vejle samt middelalderlig landsbybebyggelse på Vejle Vester-

mark. Alle disse lokaliteter ligger inden for det nuværende Vejens bygrænse. Årsagen til denne lange bebyggelseskontinuitet skal søges i områdets landskabstyper og placeringen i forhold til Hærvejens overfartssteder over Vejen Å og Kongeåen.

Vejens største hus

Antallet af stolpehuller og affaldshuller var, trods forundersøgelsesresultatet, faktisk ikke overvældende stort, da mulden var gravet bort af gravemaskinen. Men de bygninger, der kunne udredes fra nedgravningerne, var tydelige, og flere af de huse, der fremtonede, var velbevarede. De vigtigste opdagelser var ét meget stort langhus og dertil to såkaldte grubehuse. Sammen med en mindre ladebygning udgjorde de en gård fra den tidlige del af vikingetiden, ca. 750-850.

Som følge af forundersøgelsens resultater var overraskelsen stor, da udgravningens først fundne hus viste sig enten at være fra jernalderens sidste årtier eller nok endda fra vikingetiden og herved yngre end oprindeligt antaget. Huset var bemærkelsesværdigt langt og dertil temmelig bredt. 51 m målte huset fra øst- til vestgavl. På husets bredeste punkt var afstanden fra væg til væg 7,6 m, og i alt var der ca. 370 m² under tag. Det må have været en enorm og særdeles tømmerkrævende bygning. Langhuset havde buede vægge, og husets tag blev båret af to stolperækker, som stod i sæt ned gennem huset. De tagbærende stolper og væggene dannede et treskibet rum, ganske som det kendes fra de større kirker, hvor stensøjler støtter konstruktionen. Væggene var markeret med stolpehuller og små grøftforløb. Typemæssigt var huset fra ældre vikingetid,

og med de dimensioner var der vel nærmest tale om en hal.

Der var under den fysiske udgravning i husets indre lidt tolkningsmæssig forvirring omkring flere stolpehuller, som ikke umiddelbart gav konstruktionsmæssig mening – det blev derfor antaget, at der var tale om dårligt bevarede hegnsforløb, som måtte høre til bygninger, der ikke var at finde på udgravningsarealet. Imidlertid viste det sig ved den efterfølgende analyse af stolpehullernes indbyrdes placeringer, at der var tale om en yngre udskiftning af det store bolig-hus. Dette var interessant, for mange stolpehuller i det ældste hus viste spor efter intens afbrænding, hvilket indikerede, at huset var brændt ned. Heldigvis døde beboerne ikke i branden, for de valgte at bygge et lidt mindre hus samme sted. Ved erkendelsen af de to faser kunne det bevises, at gården havde stået i en længere periode.

De buede vægge var et arkitektonisk træk, som blev udviklet for at gøre væggenes bæreevne større. Herved behøvede man ikke nær så mange tagbærende stolper i husets rum, og rummene blev lettere at anvende. Tendensen til brugen af buede vægge opstod flere hundrede år før, Dalhus-hallen blev rejst, men det var først i slutningen af vikingetiden, længe efter det her beskrevne hus var brændt ned, at udviklingen var fuldent, og de tagbærende stolper næsten var fjernet fra husets boligrum.

Om rummenes anvendelse kunne der desværre kun berettes en smule. Eksempelvis kunne det siges med sikkerhed, at der var blevet vævet på opstadsvæv. Dette sås i form af en vævevægt lavet i brændt ler, som blev fundet i et af de meget dybe tagbærende

Den 51 m lange hal ses her sammen med den tilstødende ladebygning mod vest. De to store farvefyldte firkanter nederst er såkaldte grubehuse. I det nordligste af disse blev udgravningens flotteste genstand fundet.

Grafik: Museet på Sønderkov.



stolpehuller. Dertil blev der fundet rester af et ildsted lige vest for husets midte. Ildstedet havde fungeret både som lyskilde og i forbindelse med madlavning, men der blev desværre ikke fundet interessante genstande deri. Det regnes for normalt, at huset østre del havde fungeret som stald i denne tids huse. Desværre kunne det ikke påvises hér.

Tilstødende de to faser langhuse blev der mod nord og vest fundet to små ladebygninger – en tilhørende hver fase – som dog ikke var særligt fortællende, og de var heller ikke særligt velbevarede. Ladebygningerne var meget mindre end hovedbygningerne, men de var konstrueret ud fra de samme principper med indre tagbærende stolpesæt og vægstolper, der var sat i vægggrøfter. Det kunne ikke entydigt bestemmes, hvad de mindre huses funktion var, men det er alment tolket, at de blev brugt til opbevaring af redskaber og måske afgrøder. Mere

interessant var derimod to små nedgravede hytter, såkaldte grubehuse, som blev fundet syd for hallerne.

Grubehusene og deres funktion

Grubehuse er små, delvist nedgravede huse, og de er en konstruktionstype, der forekommer hyppigt ved undersøgelser af bopladser fra den sene jernalder og ikke mindst vikingetiden. Langt de fleste grubehuse erkendes som simple konstruktioner i form af en større oval nedgravning, hvor der midt for hver gavle er spor efter en tagbærende stolpe. I nogle tilfælde er det muligt at finde spor efter en vægkonstruktion i form af vægstolper, nedhamrede pæle til en fletværksvæg eller plankespor efter tømmerbyggede vægge. Grubehusene kan desuden have spor efter ildsteder, ovne, vægbænke osv., da den nedgravede husgrube giver særdeles gode bevaringsforhold. Grubehuset

bliver oftest betegnet som en værkstedshytte beregnet til tekstilfremstilling. Denne antagelse er baseret på, at der hyppigt bliver fundet vævevægte samt tenvægte i grubehusene. Det kan dog langt fra udelukkes, at hustypen har udfyldt flere funktioner på gården.

De to grubehuse ved Dalhus var relativt velbevarede, og det var tydeligt, at de har været konstrueret meget forskelligt. Husene var placeret nær hinanden, men det var ikke muligt at afgøre, om de var samtidige eller har afløst hinanden. Det ene var rektangulært med afrundede hjørner og målte ca. 4 × 3,3 m ved fladen. Huset var orienteret øst-vest og konstrueret med en tagbærende stolpe midt for hver gavllende samt en række mindre stolpehuller ved hver langside. Der blev herudover registreret en række pælehuller i den nordøstlige del af grubehuset. Gavlstolpehullet i husets vestende var stenforet og bevaret i ca. 60 cm's dybde under grubens bund. Det modstående

gavlstolpehul var knapt så dybt, og der blev ikke fundet spor efter stenforing. Gavlstolperne bar en simpel saddeltagskonstruktion, og det synes sandsynligt, at grubehusets vægge har været konstrueret med fire mindre hjørnestolper, et stolpehul midt for hver langside, samt en række støjler eller en pælesætning langs grubens kant. Pælesætningen tyder på, at væggene bestod af fletværk, der var beklasket med ler.

På grubehusets bund blev der fundet spor efter et simpelt ildsted i form af et tyndt sort fyldskifte midt i anlægget med en del trækul og brændt ler. En tenvægt af brændt ler fundet i ildstedet er et tegn på, at konstruktionen blev brugt som en mindre værkstedshytte i forbindelse med tekstilproduktion. Herudover fremkom der bl.a. flere helt eller delvist bevarede vævevægte i grubens opfyld. Foruden tenvægten blev udgravningen flotteste og vel nok mest interessante genstand fundet, nemlig en arabisk sølv-mønt.



Det rektangulære grubehus med de rundede hjørner efter husgruben er blevet tømt. På bunden ses resterne af ildstedet samt stolpehuller (markeret med flag). Foto: Museet på Sønder-skov.

Fladefoto af de to faser væggrøft i den vestlige del af det helt rektangulære grubehus. Bemærk hvordan de to grøftløb skærer hinanden til venstre i billedet.

*Foto: Museet på Sønder-
skov.*



Det andet grubehus var opført i to faser. Begge faser var konstrueret med væggrøft samt hjørnestolper og to tagbærende stolper. De var begge kvadratiske og tilnærmelsesvist orienteret øst-vest.

Den inderste væggrøft blev skåret af den yderste væggrøft og må derfor tilhøre den ældste byggefase. Der blev registreret et relativt dybt stolpehul midt for væggrøftens vestende. Overfor blev der registreret et tilsvarende dybt stolpehul, men det kunne ikke afgøres, hvilken af de to faser dette stolpehul tilhørte. Det er muligt, at stolpehullet blev genbrugt i den efterfølgende fase. Der blev fundet spor af stolper og planker i væggrøften, som indikerer, at konstruktionen har været tømmerbygget med lodretstående planker. Et lyst sandlag, der kunne iagttages ved udgravningen af anlæg-

get, tolkes som, at den ældste konstruktion har stået åben i en periode, efter den gik ud af brug, og i den periode blev den dækket af et lag flyvesand. Det yngste grubehus blev gravet ned omtrent samme sted.

Den yngste fase bestod af en ca. 4 × 3 m rektangulær væggrøft med rette hjørner. Grøften var ca. 10 cm bred og 30 cm dyb, og i vestdelen fandtes et dybt gavlstolpehul. Som beskrevet ovenfor er et tilsvarende stolpehul i østsiden tolket som genanvendt fra den ældste fase. Det var ligeledes muligt at erkende en række rektangulære plankespor i væggrøften. Denne fase af grubehuset har sandsynligvis ligeledes været tømmerbygget med plankevægge, der har stået i en væggrøft. På grubehusets bund blev der fundet spor efter et centralt placeret ildsted i form af et ovalt trækulsholdig lag.



Konisk tenvægt, som blev brugt til at spinde tråde, der sidenhen blev brugt til produktionen af det klæde, man selv brugte til tøjproduktion, men som man muligvis også handlede med. Foto: Museet på Sønderkov.



To vævevægte af den type, som var fæstnet nederst i trenden. Ved at bruge denne type vægte kunne man væve oprejst. Teknologien kan følges helt tilbage til sen yngre stenalder. Vævevægten til venstre er simpelt ornamenteret med et lille indridset kryds. Foto: Museet på Sønderkov.

I fyldlaget i den yngste væggrøft, blev der fundet en dårligt bevaret vævevægt, hvilket antyder, at der her var placeret en opretstående væv. Der blev desuden fundet to tenvægte i nedgravningens fyld.

Der blev vævet og handlet

Det er interessant, at der blev fundet vævevægte i både langhuset og grubehusene, for sammen med de få erkendte skillevægge samt ildsteder, vidner alle disse levn om det liv, der blev levet i gårdens huse. Genstandene beretter om håndværk og dagligdag, mens husenes ruminddeling, som skillevæggene og dørene danner, sætter rammerne for arbejdet. Det er spændende, at der blev vævet i langhuset, for det samme var jo tilfældet i grubehusene. Det lader således til, at tekstilproduktionen var vægtet højt blandt gårdens beboere. Det var nok ganske nor-

malt at spinde uld og væve klæde, efter dagens udendørs pligter var overståede, og det er muligt, at alt klædet blev brugt af gårdens ejere, men det er også muligt, at tekstil var en handelsvare, som blev solgt til de rejssende langs Hærvejen. Til gengæld for klæde handlede man sig til dagligdags forbrugsvarer, men der kom også eksotiske genstande til Vejen og hele Norden generelt.

Således blev det mest spektakulære genstandsfund et lille stykke eksotika, som blev fundet ved den sidste del af udgravningen af den ene nedgravede håndværkshytte. I ildstedet på gulvet af det afrundede grubehus blev der fundet en kufisk sølv mønt fra de mellemøstlige lande. Mønten var meget slidt og nedbrudt, og det kunne deraf ses, at den havde skiftet hænder talrige gange, inden den via handelsruterne var endt nær Vejen.¹ Sliddet viste, at vejen til Syddanmark

Den slidte og afklippede Dirhem, som blev fundet i ildstedet i det ene grubehus. Mønten blev det mest fortællende enkeltfund ved Dalhusudgravningen, og den fremstår endnu som det mest eksotiske fund fra vikingetiden i Vejen Kommune.

Foto: Konserveringscenter Vest.

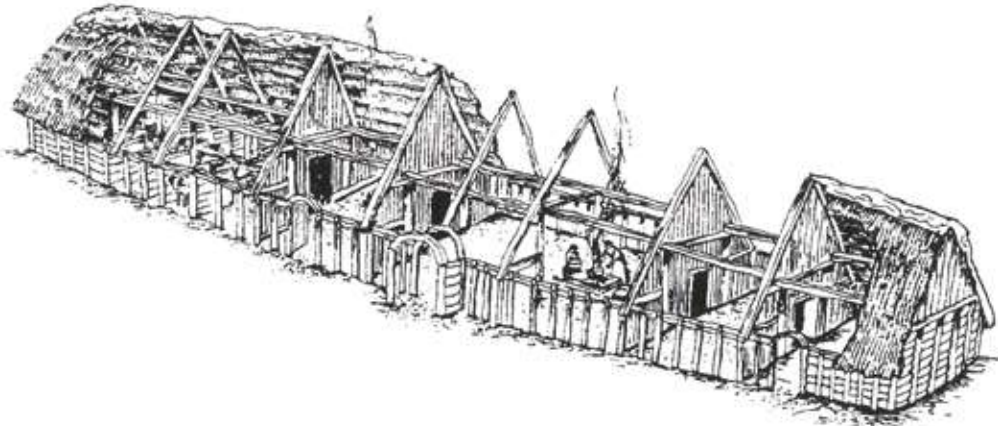


havde været lang. Det faktum, at mønten var omtrentlig halv, fortalte, at man slutteligt ikke havde forholdt sig til møntværdien, men i stedet til sølvværdien, og derfor havde klippet en passende mængde sølv af mønten som betaling for en vare. Denne betalingsmetode var den gængse i vikingetidens Nordeuropa.

Normalt fortæller mønter af denne type hvilken hersker, der havde slået mønten, og præcist, hvor den kom fra. Desværre kunne der ikke spores rester efter inskriptioner eller andre karakteristika, der kunne berette om disse interessante fakta. Ekspert hjælp fra den tidligere Antikvariske Samling i Ribe afslørede dog, at mønten virkelig var en Dirhem, som møntsorten kaldes, samt at den med al sandsynlighed var slået før år 900 e.Kr.

Lignende huse fra Vejen Kommune

Velbevarede huse, gårde og landsbyer fra vikingetiden er desværre relativt sparsomt kendt fra Vejen by, og man skal derfor søge de lidt mindre nabobyer for sammenligningsmateriale, der svarer til gården fra Dalhus. Det nærmeste og bedst sammenlignelige fund blev udgravet i 1998 på Holsted Overmark.² Museets daværende leder var ikke sen til at proklamere, at der var fundet en stormandsgård fra vikingetidens begyndelse. Huset fra Holsted Overmark var efter hans mening en særlig type med buede vægge, og det var hele 43 m langt. Holstedhuset var meget velbevaret og fremstod med ildsted og interessante arkitektoniske træk. Med dette hus i tankerne må der nu være fundet endnu et stormandshus – endda tilhørende en markant rigere slægt end Holstedslægten, hvis man da kun skal tolke fra husets længde.



Langhuset fra Holsted ses her forsøgt rekonstrueret på baggrund af de oprindelige udgravningstegninger. Holstedhuset var konstruktionsmæssigt ganske lig langhuset fra Dalhus, og rekonstruktionstegningen illustrerer derved også bygningsdetaljer, som fandtes i huset nær Vejen. Tegning: Svend Aage Knudsen, Museet på Sønderkov.

Den store og ældste af hallerne fra Dalhus er endnu i 2015 den størst fundne fra vikingetiden i Vejen Kommune og er faktisk blandt de største i hele Danmark. Kun fra Sædding nær Esbjerg kendes der et længere langhus på op mod 56 m.³

For fremtidens vedkommende kunne det være særdeles interessant at undersøge de tilstødende arealer mod syd. Derved kunne vi måske se, om der var tale om en lille landsby, som var en del af det tidligste Vejen, eller om der var tale om en ensomt beliggende stormandsgård, som lukrerede på handlen langs Hærvejen – en handel som bragte arabisk sølv til Vejens største hus.

Noter

- 1 Møller 2010.
- 2 Knudsen 1998.
- 3 Stoumann 1980.

Litteratur

- Knudsen, Svend Aage: Herregård fra vikingetidens Holsted. *Museumsavisen* nr. 32. 1998, 19. årgang.
Møller, Nilas: Arabisk sølv i Vejen. *Museumsavisen* nr. 50. 2010, 30. årgang.
Stoumann, Ingrid: Sædding. A Viking age Village near Esbjerg. *Acta Archaeologica* vol. 50 – 1979. 1980.

Janne Krøtel, født 1981, cand.mag. i middelalder- og renæssancearkæologi, museumsinspektør ved Museet på Sønderkov. Har skrevet en række artikler om udgravninger udført af Museet på Sønderkov.

Lars Grundvad, født 1983, cand.mag. i middelalder- og renæssancearkæologi, museumsinspektør ved Museet på Sønderkov. Har skrevet en række artikler om udgravninger udført af Museet på Sønderkov, særligt om emner i perioden sen yngre stenalder.